

ТАКТИКИ ВІДБУДОВИ

В 1980-2000 роках в Перу пропало без весті або було вбито понад 70 000 людей. Більшість жертв були з бідних сільських родин, які в значній мірі були виключені з економічного і політичного життя країни. На цю проблему діячі з прав людини в Перу звернули увагу міжнародної публічної думки та міжнародних організацій, що призвело до створення Комісії Правди і Примирення, у роботі якої я брала участь.

Комісія, яка закрила свою діяльність виданням в серпні 2003 року заключного звіту, не дозволила державі й далі ігнорувати вимоги тих, хто домагався справедливості. Робота комісії, хоча й була, без сумніву, досягненням в сфері прав людини, була тільки першим кроком в широкому процесі відновлення прав і справедливості для всіх жителів Перу.

У цьому розділі представлено особи і організації, такі як Комісії Правди і Примирення, діяльність яких була частиною процесу повернення справедливості і відбудови суспільства після жорстоких порушень прав людини. Деякі з цих осіб і організацій фіксували випадки порушень, не дозволяючи державі і суспільству їх ігнорувати. Інші допомагали повернути рівновагу окремим особам, які дізнали порушення своїх прав. Ще інші вимагали справедливості як для жертв, так й для винуватців.

У роботі Комісії справедливість означала покарання переслідувачів, отримання відшкодування – як групових, так й індивідуальних – для жертв, та запевнення, що здійснені злочини більше не повторяться. Відшкодування є важливою частиною здійснення справедливості в Перу, оскільки уряд має борг перед жертвами, яким не забезпечив захист, а також, відшкодування дозволяють членам суспільства поновити втрачені права.

Інші групи вживали інші техніки, щоби повернути справедливість у своєму суспільстві. Сподіваюся, що багато із цих тактик будуть корисними у вашій роботі.

— Sofia Macher

колишній член Комісії Правди і Примирення

колишній координатор, Народний Координатор з питань Прав Людини, Перу

Необхідність творчої діяльності в області прав людини не закінчується, коли разом із закінченням війни чи поваленням режиму припиняються порушення прав людини, чи коли жертви є звільнені або їм вдалося втекти. Вона триває навіть тоді, коли від часу здійснення порушень пройшло багато часу. Вплив порушень прав людини виходить поза безпосередньо завдане страждання: воно може знищити структуру даного суспільства, довести до економічної кризи і знищення громадського суспільства.

Наступаюча тиша (бездіяльність) не дає змоги жертвам, їх родинам і спільнотам, з яких вони походять, відбудувати суспільні структури; здійснити правосуддя по відношенню до винуватців порушень та робить даремними зусилля суспільства щодо примирення і повернення до нормального функціонування. Описані в цьому розділі тактики були використані у роботі по поверненню жертв і їх спільнот до втраченої

рівноваги, справедливості і примирення, для відбудови суспільної структури і створення бачення вільного і чесного суспільства.

Зазвичай є різниця між компенсаційною справедливістю і реваншистською справедливістю, де компенсаційна справедливість концентрується на зціленні жертв, винуватців і спільнот, а реваншистська справедливість підкреслює значення покарання винуватців і відшкодування для жертв. Обидва ці підходи мають значення і є корисними в реалізації завдання відбудови знищеної спільноти, тому, обидва були враховані.

Описані тактики, хоча найчастіше концентруються на минулому, відіграють важливу роль у запобіганні майбутніх порушень. Вони були використані для укріплення порушеної спільноти, протидіють безкарності винуватців; здійснюють щодо них правосуддя і вказують, що не будуть терпіти порушень; здійснюють записи порушень, які документують страждання жертв і їх родин; вказують схему здійснення порушень, що при збереженні пильності може допомогти розпізнати загрозу порушень і протидіяти їм у майбутньому.

Описані в цьому розділі тактики були поділені на три секції.

1 Збереження пам'яті про порушення — тактики, які виявляють характер і об'єм порушень прав людини або ідентифікують винуватців і жертви.

2 Підтримка осіб і спільнот — тактики, які охоплюють діяльність в сфері психічного здоров'я, терапії і інших методів повернення осіб і спільнот до рівноваги.

3 Прагнення отримання відшкодування— тактики, які прямують до справедливості шляхом судочинства, здійснення правосуддя, відшкодування і інших засобів.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ПОРУШЕННЯ

Часто ми стараємось викреслити з пам'яті порушення прав людини, про які дізнаємось, яких ми є свідками або які самі пережили. Забуваючи про порушення, ми залишаємо не виправленими кривди, що може відкрити дорогу наступним порушенням. Описані у цій секції тактики становлять міцну і загальнодоступну документацію порушень і методів, якими вони були здійснені. Без такої документації пам'ять може стертися, так як існуючі документи можуть бути розпорошені або доступ до них є ускладнений з огляду на бюрократичні процедури. Документи, що описують порушення прав людини мають тенденцію "зникнення", якщо вони не зберігаються. Там де документація існує, отримання до неї доступу і оповіщення даних може вимагати окремих заходів. В ситуаціях, де єдиним доказом є тіла, поховані в анонімних або масових могилах, необхідні є тактики, які використовують спеціалізовані методи судової медицини. В інших випадках, інформація про порушення є вже загально відома, але оскільки вони відбулися досить давно, виникає побоювання, що люди забудуть про то, що відбулося. Ці механізми не тільки зберігають пам'ять про порушення, але також дозволяють робити висновки. В деяких нижче описаних ситуаціях, там де порушення

мали загальний широкий масштаб, державні комісії і трибунали давали жертвам, їх родинам, і в деяких випадках – винуватцям, можливість висловитися.

Розкриття справ і реєстрів, які містять інформацію про порушення прав людини – особливо про випадки смерті, катувань і зникнень – для загального відома, може служити кільком цілям. Може дати родинам жертв почуття “здійснення розплати”, допомагаючи їм закрити минуле або здійснити традиційно прийняті в їх культурі жалобні ритуали. Допомагає також родинам зібрати базову інформацію для подання позову проти винуватців. Загальнодоступні архіви можуть стати помітним і відчутним доказом пам’яті, становити платформу для громадських дискусій і бути, певним чином, голосом жертв.

Відповідь для родин жертв: Документація порушень прав людини як засіб реалізації справедливості.

В Камбоджі задокументовано злочини геноциду здійснені Червоними кхмерами і зібрану документацію надано до загального відома, зберігаючи таким чином пам’ять про тих, хто став жертвами геноциду, як й тих, хто до цього допустив.

Центр Документації в Камбоджі (*Documentation Center of Cambodia - DC-Cam*) накопичує дані про жертви і винуватців геноциду, який мав місце в Камбоджі, завдяки чому родина і друзі можуть дізнатися, яка була доля загиблих. Одночасно, DC-Cam збирає інформацію, яка може бути доказом у судочинствах проти членів Червоних кхмерів.

Система ідентифікації справ в рамках DC-Cam допомагає родинам як жертв, так й винуватців, встановити їх долі, передивляючи детальну документацію, яку вів режим Червоних кхмерів в 1975-1979 роках. DC-Cam складається із чотирьох баз даних, в яких згруповані тисячі сторінок документації, фотографій і протоколів. Топографічний проект, здійснений з використанням технології GPS ідентифікував 19 466 масових поховань, 168 в’язниць і 77 інших ознак геноциду в 170 округах Камбоджі і майже усіх провінціях країни.

Хоча найчастіше докази вказують, що дана особа була замордована Червоними кхмерами, відомість про це, що саме відбулося може допомогти родинам закрити цей розділ, що дасть змогу цілому суспільству вийти із травми геноциду. У справі деколи міститься інформацію про місце поховання тіла, що дозволяє родині здійснити відповідний погребальний ритуал. Близько 80 процентів родин, що звертаються до центру, щоби довідатися про долю своїх близьких, отримує інформацію про те, що відбулося.

Кінцевою метою DC-Cam є збереження живої пам’яті про геноцид, допомога жителям Камбоджі у пошуках справедливості та участь у будівництві майбутнього без ризику повторення таких подій.

Тактика DC-Cam є дуже ефективна в такій країні як Камбоджі, де населення тривалий час піддавалося серйозним порушенням прав людини. Цей досвід можуть використати інші країни, які виходять з тривалого процесу насилля. Щоби створити центральну базу даних, організація мусить визначити чи і яка документація або докази лишилися після винуватців порушень, необхідним може виявитися також здійснення ексгумації і дослідження в області судової медицини. В Камбоджі злочини геноциду були скеровані проти освічених осіб, що знищило систему правосуддя і стало причиною того, що отримані інформації могли бути використані лише після відбудови системи.

Яким чином можна задокументувати порушення прав людини у своєму суспільстві? Як можна використати цю документацію у відновленні рівноваги і справедливості?

Розкриття архівів періоду терору: використання права доступу до справ жертв порушень з метою встановлення справедливості

В Парагваї, Центр Документації і Архівів (*Centro de Documentación y Archivo - CDyA*) використовує приписи, які дають колишнім ув'язненим привілей *habeas data* – право на контроль документів, пов'язаних з їх справою – створення “архіву терору”.

CDyA після 35 років панування в країні військової диктатури представив до загального відома поліцейські архіви.

Конституція Парагваю, як і конституції п'яти інших країн Латинської Америки, містить право охорони особових даних - *habeas data*: належне колишнім ув'язненим право контролювати дані, що стосуються них. Після подання заяви про надання доступу до своєї справи, Мартін Альмада, колишній політичний в'язень, разом з місцевим суддею, знайшов в 1992р. у відділенні поліції в Ламбарі тисячі справ заарештованих осіб.

Знайдені справи детально документують долю в'язнів – катування і інші порушення їх прав, тому послужили відтворенню подій затримання окремих осіб під час чергових диктатур, підтвердили випадки загибелі, а також були використані як доказ у справах проти колишніх поліцейських і військових службовців з кількох країн Латинської Америки.

Суди у Парагваї, в т.ч. Верховний Суд, остаточно вирішив зробити справи загальнодоступними. Архіви, тепер під контролем CDyA, є відкриті для науковців, аналітиків, діячів з питань прав людини і всіх зацікавлених. CDyA використала справи як основу позовів; вони також спричинилися до організації трибуналів, які засуджували головних винуватців, яких держава надихала до безправних затримань і використання тортур, а також до інформування про роботу парагвайської комісії правди. По відношенню до двадцяти засуджених урядових службовців були висунуті вироки вищої міри покарання. Архів також використано у справі екстрадиції генерала Августо Піночета з Великої Британії до Іспанії в 1998 році.

CDyA зафіксувала 90 відсотків матеріалу на мікроплівках, а також записує його в цифровій формі. Сьогодні тривають клопотання про занесення архівів у список світової спадщини ЮНЕСКО.

Доступність детальної інформації про порушення прав людини має основне значення для тих, хто став їх жертвою, а також для встановлення справедливості після закінчення періоду порушень. Констатації Мартіна Альмади в Парагваї підтвердила досвід багатьох в'язнів і запустили юридичні дії.

Оскільки в Парагваї архіви були знайдені випадково, уряд багатьох країн вжив тактику свідомого розкриття архівів стосовно порушень прав людини. У Німеччині і кількох країнах Східної Європи зробили доступними справи жертв дій тайної поліції. У Німеччині архіви, які надає незалежна установа – так звана Адміністрація Гауска, відкриті для всіх жертв, але не для кожного зацікавленого. У тодішній Чехословаччині

і інших країнах, архіви розкривалися поступово і не були доступні жертвам, однак, деякі справи, внаслідок пробілів в системі, були розкриті для політичних цілей.

Такий підхід викликав хвилю критики і був підставою для багатьох роздумів. Тіна Росенберг під час семінарів з питань прав людини у Harvard Law School присвячених комісіям правди, підкреслювала, що “факт, що німецькі архіви були розкриті, допоміг вирішити проблему відсутності вірогідності справ”. Жертви можуть підтвердити, чи оскаржені особи, під час їх буття інформаторами, дійсно здійснили дії, в яких їх звинувачують. Це є механізм самоконтролю, відсутній в моделі, прийнятій в Чехословаччині. Більше того, у Німеччині жертва може вирішити чи вона хоче оприлюднити дані особи, яка на неї доносила. Така інформація, в принципі, не має загального характеру.

Які із приписів, діючих в даній країні, можуть пригодитися для отримання доступу до документації, яка підтверджує порушення прав людини і ідентифікує винуватців?

Збереження пам'яті: Координація зусиль багатьох організацій для збереження архівної інформації і створення системи доступу до неї

Коли порушення прав людини стають явними, часто повторюється зобов'язання „ніколи більше”. Ця обіцянка однак, не може бути дотримана, якщо пам'ять про жертви, і тих, хто протистояв переслідувачам, не буде живою. Нажаль, важлива інформація, яка міститься в документах багатьох організацій, часто є невідомою на зовні і є недоступна для тих, хто міг би запобігти повторенню порушень прав людини. *Memoria Abierta* є союзом восьми діючих у Аргентині організацій прав людини, які спільно створили загально доступну базу даних, що має спричинитися до тривалого увіковічення у свідомості події періоду режиму.

Memoria Abierta створили систему, доступну до всіх публічних архівів, які містять документи, фотографії і протоколи, які є свідцтвом жорстокості державного терору в Аргентині, його жертв і осіб, які ставили їм опір. Оригінальні матеріали переховуються в офісі *Memoria Abierta* та інших партнерських організацій; кожен користувач Інтернету може переглянути каталог файлів. База даних містить простий у користуванні індекс всіх матеріалів, який також видає інформацію про те, де знаходяться оригінальні матеріали, отож, кожна зацікавлена особа може контактуватися у цій справі з відповідною організацією. В рамках проекту розроблено спеціальне програмне забезпечення в форматі *open-source*, яке може служити для створення подібних баз даних іншими організаціями.

Архів програми „Patrimonio Documental” складається з п'яти частин: 1) відповідної програми „Patrimonio Documental”, яка містить близько 22 000 документів щодо терору у період державного режиму; 2) програми „Топографія пам'яті”, яка містить карти, документи і інформацію про місця, де відбулися порушення – понад 340 місць тортур, які були розміщені у звичайних будинках на території цілої країни; 3) архіву фотографій, якій містить цифрові фотографії із організацій прав людини, приватних колекцій і засобів масової інформації; 4) архіву зізнань, яке містить перекази понад 320 розмов, проведених з особами, які були жертвами терору; 5) власних документів зі зборів *Memoria Abierta*.

До складу *Memoria Abierta* входять наступні організації: *Abuelas de Plaza de Mayo*, *Asamblea Permanente por los Derechos Humanos*, *Asociación Buena Memoria*, *Centro de Estudios Legales y Sociales*, *Familiares de Desaparecidos y Detenidos por Razones Políticas*, *Fundación Memoria Histórica y Social Argentina*, *Madres de Plaza de Mayo — Línea Fundadora* oraz *Servicio Paz y Justicia*.

Партнерство цих організацій було налагоджене для розробки і підтримки проектів, скерованих на збереження у суспільстві і окремих осіб пам'яті про події, які мали місце підчас військової диктатури. *Memoria Abierta* підтримує також ініціативи стосовно дебатів щодо створення місць пам'яті. У майбутньому архіви увійдуть до складу основної колекції Музею Пам'яті.

Тактика координації діяльності архівів різних організацій, може бути використана у кожній країні, де дані стосовно прав людини збирає більше ніж один суб'єкт. Може бути частиною проекту увіковічення, але також може бути використана в країнах, де численні організації прав людини поточно слідкують здійснені порушення прав людини і потребують ширшого доступу до інформації.

Судова антропология: Використання методів судової медицини у встановленні тотожності жертв і причин смерті

У справах, де відсутня документація або вона є недостатньою, судова медицина може представити матеріал, необхідний для відкриття процесу у суді і надати родинам жертв інформацію, яку вони шукають. Зібрані матеріали мають спеціалізований науковий характер і тому можуть мати більшу доказову силу здійснення порушень прав людини ніж покази свідків та документи. Проведення ексгумації дозволяє родинам здійснити традиційні жалобні ритуали та поховання і хоча члени родин жертв й далі переживають, мають можливість закрити цю сторінку.

Протягом двох минулих декад Аргентинська Група Судової Антропології (*Equipo Argentino de Antropología Forense* - EAAF) проводила ексгумацію останків жертв державного терору. В Аргентині за часів диктатури в 1976-1983 роках було вбито або пропало без вісті десять до тридцяти тисячі людей. EAAF ставить собі три цілі: передача останків жертв їх родинам; представлення доказів в процесах проти винуватців; навчання і розвиток навиків інших груп, що ведуть дослідження в сфері судової медицини в країнах, які пройшли через насилля з боку уряду і мусять здійснити поррахунки з минулим.

EAAF має постійний колектив, який аналізує інформації про загиблі особи. Колектив зазвичай розпочинає роботу зі вступного розслідування щодо ствердження, де дана особа могла бути похована, якому супроводжують розмови з близькими, друзями, іншими колишніми в'язнями, колишніми політичними діячами. Розмови стосуються фізичних характеристик загиблого і можливого місця і часу смерті. EAAF аналізує також поліцейські і урядові документи, які містять описи зовнішності, відбитки пальців і звіти автопсії – для цього часто необхідним є отримання дозволу суду. Якщо колективу вдається знайти відповідну кількість документів, процес переходить у наступний етап.

Коли ідентифіковано ймовірне місце поховання останків, колектив налагоджує зв'язок з родиною жертви, без згоди якої EAAF не буде продовжувати дії. Якщо родина виразить згоду, а колектив отримає необхідні дозволи прокуратури або відповідного органу, починається ексгумація. Родина може взяти участь

в деяких заходах. Колектив використовує стандартні археологічні методи, а видобуті останки передаються в лабораторію, де працівники EAAF пробують підтвердити тотожність жертви та встановити причини і обставини смерті.

Таким чином EAAF вдалося ідентифікувати сотні жертв, даючи родинам впевненість щодо долі їх близьких та накопичувати докази у процесах в державних судах, міжнародних трибуналах, комісіях правди і місцевих судах. EAAF навчила також багато інших груп в цілому світі. Члени колективу вказують, що це мало велике значення для розвитку співпраці між країнами Південної Америки.

Дуже важким моментом є налагодження контакту з родиною і передача їй інформації про долю близької особи. Це може бути кінцем пошуків, на які родина не завжди готова. Стараємося створити зв'язок з родиною і підготувати її до того, що має наступити. Пояснюємо їм, що вони побачать, чого можуть сподіватися і стараємося відповісти на їх питання та дозволити бачити нашу роботу.

— Luis Fondebrider, Голова EAAF, Аргентина

Ведення EAAF слідства в справі смерті даної особи дає змогу брати участь родинам і спільноті. Це має принципове значення для спільнот, які не тільки були пригнічувані під пануванням режиму, але також були виключені з процесу примирення. Підхід, запропонований EAAF вимагає визначеного рівня відвертості і політичних свобод, але досвід перенесення тактики до понад 30 інших країн показує, що повна підтримка уряду не є необхідною.

Інша група, працююча в Гватемалі, концентрується на психологічній допомозі. Група з питань Досліджень Суспільства і Психосоціальних Дій (*Equipo de Estudios Comunitarios y Acción Psicosocial* - ECAP) співпрацює з *Fundación de Antropología Forense de Guatemala* у забезпеченні підтримки родинам і спільнотам до ексгумації, підчас неї та після.

ECAP створює групи підтримки, в яких родини можуть поділитися почуттям втрати, яку вони понесли, можуть розповісти про свій досвід, вчать ставити чоло наслідкам насилля і зрозуміти свою теперішню ситуацію і подумати про плани на майбутнє. Родини отримують також допомогу в організації похорону, який має символічно утримати зв'язок між живими і мертвими.

Крім підтримки до ексгумації, діячі ECAP супроводжують родини підчас неї, щоби допомогти їм сприйняти реальність. В спільнотах, які зіткнулися з серйозними переслідуваннями на політичному фоні, дуже розповсюдженими в сільських районах Гватемали, діячі ECAP оцінюють вплив насилля, створюючи групи, які шукають шляхи повернення цілої спільноти до рівноваги. З цією метою ECAP підтримує спільноти щодо створення місць пам'яті. Такі програми пропагують свідомість історії, минулого і майбутнього країни та завдань, які пов'язані з домаганням своїх прав.

Як можна використати методи судової медицини і інші спеціалізовані методи досліджень для документування порушень прав людини?

Виявлення правди: Створення офіційної комісії правди для дослідження найсерйозніших порушень прав людини .

Протягом останніх двох декад, кілька країн, які пройшли тривалий період порушень, надали жертвам, а деколи й винуватцям можливість висловитися. Режим часто засекречує свої дії, що може спричинити ізоляцію жертв. Виявлення правди може призвести до того, що жертви усвідомлять собі, що багато інших людей також були у подібний спосіб трактовані. В оптимальному вигляді, цей процес повинен охопити ціле суспільство або принаймні значну його частину, так, щоби не викликати внутрішніх поділів.

Комісії правди є одною із тактик виявлення правди, які використовують уряди країн для запуску процесу примирення. Мандат комісії, який вказує мету їх діяльності і компетенції, визначається зазвичай законодавчими або виконавчими органами держави. В Південній Африці, під кінець ери апартеїду, було прийнято стратегічне рішення про створення Комісії Правди і Примирення, замість відкриття судових процесів проти винуватців найбільш серйозних порушень прав людини. Комісія Правди і Примирення була скликана державним парламентом; її місія полягала на встановленні повної картини характеру, причин і об'єму порушень прав людини, здійснених всіма учасниками конфлікту в період з 1 березня 1960р. по 10 травня 1994р.

Діюча в Південно Африканській Республіці Комісія Правди і Примирення (*Truth and Reconciliation Commission - TRC*) була створена в 1995р. після тривалого часу публічних дебатів. Завданням Комісії було збір інформації про найсерйозніші порушення прав людини, здійснені державними установами або озброєною опозицією підчас апартеїду, а також пропагування народної єдності і примирення. Комісія мала підготувати рекомендації щодо змін в політиці держави для запобігання майбутнім порушенням. Крім процесів, пов'язаних з амністією і порушенням прав людини, відбувалися також процеси присвячені порушенню прав жінок і дітей, процеси присвячені ролі, яку відіграли релігійні спільноти, служба здоров'я, представники юридичних професій, сектор бізнесу і інші установи, які активно чи пасивно спричинилися до порушень прав людини. Судові процеси відбувалися по цілій країні, а мас-медіа слідували за ними в поточному режимі. Вони широко інформували про роботу TRC протягом всього періоду її діяльності.

Свідчення дали понад 20 тисяч свідків. Щоби спростити свідкам їх завдання, TRC послужилася так званими "радниками", (що само по собі було цікавою тактикою) вибраними серед священнослужителів, соціальних працівників або працівників служби здоров'я, які підтримували їх до процесу, підчас та після його закінчення. "Радники" пройшли інтенсивне навчання щодо принципів роботи і організації Комісії.

Унікальним аспектом мандату Комісії була можливість надання умовної амністії винуватцям порушень прав людини, котрі публічно дали свідчення щодо своїх дій. Передумовою надання амністії було цілковите оприлюднення здійснених вчинків і встановлення, що вони були політично мотивовані. Умвна амністія була методом, який раніше діючі комісії правди не вживали в широкому масштабі, а який приніс результат у вигляді публічних зізнань, в яких містяться деталі найголосніших злочинів ери апартеїду, в т.ч. здійсненого в 1977 році вбивства активіста Stevena Biko. Особи, які свідчили, насправді не мали гарантії амністії, однак, в кінцевому результаті, процеси проти тих, кому не дали амністію, так й тих хто не зізнавався, не були розпочаті.

Звіт Комісії був виданий в семи томах в 1998-2002 роках. Хоча не можливо оцінити результатів роботи Комісії на перспективу, одним із результатів, який відразу було видно, були рекомендації щодо способу протидії майбутнім порушенням, які мали вплив на роботу новоствореного уряду, а також нагромадження збору документів порушень прав людини під час апартеїду. Треба підкреслити, що TRC не виконала всіх пов'язаних з нею сподівань. Дотепер жоден із винуватців, котрий відмовив свідчити, не представ перед судом, хоча процедура допускає таку можливість, а країна й надалі пробує вирішити проблему відшкодувань.

Більше про роботу “радників” можна довідатись на сайті проекту “Нові тактики” www.newtactics.org, в секції *Tools for Action* (Інструменти Дії).

Комісії правди були створені в багатьох країнах, для вирішення різних проблем, маючи різні об'єми діяльності і давали різні результати. Деякі з них мають уповноваження щодо виклику в суд під загрозою покарання, а інші диспонують лише обмеженими юридичними інструментами. Частина комісій проводять публічні процеси, які часто транслюються по телебаченню, інші працюють виключно при закритих дверях. Деякі комісії рекомендують фінансові і іншого типу відшкодування жертвам та з метою запобігання майбутнім порушенням прав людини формулюють рекомендації щодо змін в політичних, військових, поліцейських структурах чи юрисдикції, в суспільному житті чи системі освіти,

Glenda Wildschut, колишня комісар Комісії Правди і Примирення в ПАР, підкреслює, що дії Комісії були під багатьма кутами обмеженими. Наприклад:

- TRC займалася тільки найсерйознішими типами порушень прав людини. Жертви примусових переселень, відчуження землі, особи, які зіткнулися з законом про мішані шлюби і іншими правовими актами, не мали змоги звернутися до TRC.
- Діючий в рамках TRC комітет з питань відшкодування був уповноважений лише сформулювати рекомендації щодо дій парламенту, а комітет з питань амністії міг дати негайну амністію.
- TRC мала охопити триваючий 34 роки період порушень протягом лише трьох років роботи.
- Засоби щодо емоціональної і психологічної підтримки жертв були дуже обмеженими.

Тактика й надалі викликає контра-версії. Дехто рахує, що комісії правди тільки зміцнюють біль і почуття безпорадності жертв, оскільки виявлення порушення не в'яжеться з покаранням винуватців. Інші стверджують, що в глибоко поділеному суспільстві переслідування порушень прав людини судовим шляхом незмінно в'яжеться зі зміцненням опору винуватців проти демократичних перемін. Комісії правди, однак, можуть бути використані як частина ширшої стратегії, яка охоплює як виявлення правди, так й покарання винуватців, або, як у випадку Аргентини, можуть спричинитися до створення політичного клімату, скерованого на відкриття карного процесу.

Осудження військових злочинів: Створення міжнародного трибуналу як форми усвідомлення військових злочинів на сексуальному ґрунті та прагнення забезпечення відшкодування жертвам.

Азіатська організація створила міжнародний трибунал для збереження пам'яті про порушення, які мали місце десятки років тому, і домагання відшкодування.

Діюча в Японії Мережа з питань Насилля проти Жінок підчас Війни (*Violence Against Women in War Network* - VAWW-NET) створила трибунал, який мав засвідчити про насилля на сексуальному ґрунті підчас війни і вимагати справедливості для його жертв. В першій половині двадцятого століття уряд Японії створив систему сексуального рабства в формі мережі так званих осередків комфорту, публічних будинків, контрольованих армією. Близько 400 000 жінок і дівчат були змушені в них працювати. Близько 50 років цей факт був оточений мовчанням.

В 1998р. VAWW-NET запропонувала створити Міжнародний Комітет з питань Військових Злочинів проти Жінок (*Women's International War Crimes Tribunal*). Був скликаний Міжнародний Засновницький Комітет (*International Organizing Committee* - IOC), до складу якого увійшли представники неурядових організацій з країн походження жертв і Японії та представники міжнародної громадськості. IOC розробив статут Трибуналу, встановив принципи діяльності і регламент і підготував його до процесів, які мали відбутися в Токіо в грудні 2000р. Чотири групи обвинувачів з 10 країн представили акти оскарження (в т.ч. спільний акт оскарження, підготовлений Північною і Південною Кореєю). На процесах головував склад чотирьох суддів, які представляли різні країни і юридичні закони. Трибунал вислухав зізнання жертв, так званих "постачальниць комфорту", які відбувалися на живо і записувались, та зізнання двох колишніх солдат.

Експерти висловилися щодо способу організації японських військових структур. Судді проаналізували офіційну документацію, спогади, щоденники і урядові листи. Підчас тривання процесу зал Трибуналу був заповнений близько тисячним натовпом спостерігачів і представників міжнародних мас-медіа. Після трьох днів Трибунал виніс вступний вирок щодо правових і фактичних висновків і рекомендував виплату відшкодувань.

Трибунал зібрав документацію і пробудив в міжнародній громадськості свідомість військових злочинів на сексуальному ґрунті. Уряд і суспільство Японії створили в 1995р. Фонд на користь Жінок Азії (*Asian Women's Fund* - AWF), який був виразом вболівання і джерелом компенсації для жертв. Хоча фонд для жертв становив 483 мільйонів ієн (приблизно 4 мільйони доларів США), багато із жертв вважає, що AWF є для японського уряду лише претекстом для уникнення виплати безпосереднього відшкодування; деякі із жертв відмовили у прийнятті відшкодування з цього фонду, кошти якого є приватні.

Трибунал переламав триваюче кілька декад мовчання навкруг теми, яка в Японії становила табу, а міжнародна громадськість не вміла до неї підійти. Звернули увагу та переживання "постачальниць комфорту", появилися дотації для жертв від приватних дарувальників. Однак, не вдалося стягнути відповідальність японського уряду щодо виплати безпосередніх відшкодувань. Такий трибунал міг би допомогти переламати мовчання навкруг інших тем - в більшій чи меншій мірі - і створити рух міжнародних ініціатив з цих питань, як наприклад, організація фондів на користь жертв.

Подібні процедури, що мають форму приближену до судового процесу, можуть бути використані також поза межами країни, в якій були порушення. У Сполучених Штатах організація *Minnesota Advocates for*

Human Rights організувала інсценізацію засідання трибуналу щодо злочинів Червоних кхмерів, під час якого члени місцевої спільноти з Камбоджі висловилися на тему геноциду в їх країні. Свідки мали можливість розказати про свої досвіди, а жителі Міннесоти завдяки цьому дізналися ким є люди, які прибувають до їх спільноти і через що вони пройшли. Частиною проекту була підготовка кіно-матеріалів на підставі зібраних висловлювань, які тепер є частиною постійної експозиції в *Minnesota History Center*.

Яким чином можна отримати підтримку своєї діяльності в інших країнах?